

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ТАЪЛИМ,
ФАН ВА ИННОВАЦИЯЛАР ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ**

*Кўлёзма ҳуқуқида:
УДК: 330.564.2330.59*

МУХИТДИНОВА МУЯССАР ЗИЯВИДДИНОВНА

**АҲОЛИ ДАРОМАДЛАРИ ВА ТУРМУШ ДАРАЖАСИНИ
ОШИРИШНИНГ ИҚТИСОДИЙ МЕХАНИЗМИ**

08.00.01-Иқтисодиёт назарияси

ихтисослиги

Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

илмий даражасини олиш учун тайёрланган

ДИССЕРТАЦИЯ

Илмий раҳбар: и.ф.д., проф. Д.В.Расулова

Тошкент шаҳри – 2023

МУНДАРИЖА:

КИРИШ.	3
1-боб. Аҳоли даромадлари ва турмуш даражасини оширишнинг назарий асослари.	15
1.1-§. Аҳоли даромадлари ва турмуш даражасининг ижтимоий-иқтисодий мазмуни.	15
1.2-§. Аҳоли даромадларининг турлари, таркиби ва шаклланиш манбалари.	32
1.3-§. Аҳоли турмуш даражасини давлат томонидан тартибга солиш бўйича жаҳон тажрибаси. Биринчи боб бўйича хулосалар.	51 64
2-боб. Ўзбекистонда аҳоли даромадлари ва турмуш даражасини давлат томонидан тартибга солиш ҳолатининг таҳлили	66
2.1-§. Ўзбекистонда аҳоли даромадлари ва турмуш даражаси таркибининг шаклланиш хусусиятлари.	66
2.2-§. Мамлакатимизда аҳоли турмуш даражасини давлат томонидан тартибга солишда имтиёزلардан фойдаланиш амалиёти.	72
2.3-§. Ўзбекистон аҳолиси даромадлари ва турмуш даражасининг кўп омилли эконометрик таҳлили. Иккинчи боб бўйича хулосалар.	93 110
3-боб. Аҳоли даромадлари ва турмуш даражасини оширишнинг устувор йўналишлари	113
3.1-§. Мамлакатимизда инсон капиталининг аҳоли турмуш даражасини оширишга таъсирини баҳолаш.	113
3.2-§. Аҳоли даромадлари ва турмуш даражасини рағбатлантиришда ижтимоий омиллардан самарали фойдаланиш имкониятлари.	121
3.3-§. Аҳоли даромадлари ва турмуш даражасини оширишда «Вақф»дан фойдаланиш йўналишлари. Учинчи боб бўйича хулосалар	128 141
ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР	145
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	150
ИЛОВАЛАР	160

КИРИШ

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳонда аҳолининг кам таъминланган қисмини аниқлаш, уларни манзилли ижтимоий ҳимоя қилиш даражасини ошириш Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) ва бошқа халқаро ташкилотлар ҳамда мустақил давлатлар ижтимоий сиёсатининг устувор йўналишларидан бири саналади. Халқаро меҳнат ташкилоти (ХМТ) маълумотларига кўра, 2017-2019 йилларда жаҳон аҳолисининг 29 фоизи ижтимоий таъминот хизматларидан тўлиқ фойдаланган, 41,1 фоиз фарзандли аёллар оналик, меҳнатга лаёқатли ёшда ишсиз бўлиб қолганларнинг 21,8 фоизи ишсизлик, меҳнатга лаёқатли ногирон шахсларнинг 27,8 фоизи ногиронлик нафақасини олиш имконига эга бўлган¹. ХМТ маълумотларига кўра, коронавирус пандемияси дунё бўйича жами 2 млрд. норасмий секторда банд бўлган (жаҳондаги жами бандларнинг 62 фоизи, жумладан, кам даромадли мамлакатларда 90 фоиз, ўрта даромадли мамлакатларда 67 фоиз ва ривожланган мамлакатларда 18 фоиз) аҳолининг ишсиз бўлиб қолишига олиб келди². Бундай ҳолат жаҳонда аҳолини ижтимоий-иқтисодий қўллаб-қувватлаш жараёнида муайян камчиликлар мавжудлигидан далолат бермоқда. Шундай экан, ҳар қандай мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида аҳоли даромадлари ва турмуш даражасини оширишнинг иқтисодий механизмини жорий этиш аҳамиятли бўлиб қолмоқда.

Жаҳон амалиётида аҳоли турмуш даражасини оширишга, масалан, АҚШ ва Буюк Британияда фискал сиёсатдаги енгилликлар, Данияда кенг камровли ижтимоий суғурта тизими орқали, Японияда пенсия ҳамда соғлиқни сақлаш тизими орқали нисбатан эришиб келинмоқда. Бироқ жаҳонда ҳозирги кунгача аҳоли турмуш даражасини оширишга бўлган ёндашувнинг хилма-

---

1 Доклад о социальной защите в мире в 2017–2019 годах. Обеспечение всеобщей социальной защиты для достижения Целей в области устойчивого развития / Группа технической поддержки по вопросам достойного труда и Бюро МОТ для стран Восточной Европы и Центральной Азии.– Москва: МОТ, 2018. 7-с.

2 Кризис Covid-19 и неформальная экономика: Срочные меры реагирования и политические вызовы. – Отраслевая справка МОТ. Май 2020 г.

хиллиги, унинг турлича даражада баҳоланиши, ушбу масала бўйича аниқ йўналишлар ишлаб чиқилмагани ва ўз ечимини топмаганини кўрамиз.

Ўзбекистонда мустақилликнинг дастлабки йилларидан бошлаб бозор иқтисодиёти қонун-қоидалари асосида аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш тизими ишлаб чиқилди ва у доимий равишда йўл хариталари ишлаб чиқиш, стратегиялар қўлланилиши билан такомиллаштириб борилмоқда. Лекин шундай бўлишига қарамай, ҳозирги кундаги мавжуд вазият республикада аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимини янада такомиллаштириш ва камбағаллик даражасини қисқартириш дастурлари самарадорлигини ошириш заруриятини вужудга келтирмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек, «Мамлакатимизда кам таъминланган аҳоли қатламлари тахминан 12-15 фоизни ташкил этади.... Бу борада ҳалқаро мезонлар асосида камбағаллик тушунчаси, уни аниқлаш мезонлари ва баҳолаш усуллари қамраб олган янги методологияни яратиш лозим».³ Мамлакатимизда пандемиядан олдинги даврда ишсизлар сони 1 млн. 350 мингга яқин бўлган бўлса, пандемия шароитида ушбу кўрсаткич қарийб 2 млн. кишига етди.⁴ Шунингдек, «...пандемия 450 мингга яқин оила даромадига жиддий таъсир қилиши мумкин».⁵ Шу боис, мамлакатимиз бюджет муассасалари ходимларининг иш ҳақи, пенсия, стипендия ва ижтимоий нафақалар ҳажмини инфляция суръатларидан юқори миқдорда ошириш, меҳнат бозори мутаносиблигини ва инфратузилмаси ривожланишини таъминлаш, меҳнатга лаёқатли аҳолининг меҳнат ва тадбиркорлик фаоллигини тўлиқ амалга ошириш учун шароитлар яратиш, иш кучи сифатини яхшилаш, ишга муҳтож шахсларни касбга тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини кенгайтириш ишлари⁶ олиб борилаётганлиги инновацион тараққиёт жадаллашаётган пайтда аҳоли

3 Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 25.01.2020. www.uza.uz

4 <https://www.gazeta.uz/uz/2020/06/08/jobless/>

5 2020 йил 3 июнь куни Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида камбағалликни қисқартириш масалалари бўйича видеоселектор йиғилишида сўзлаган нутқидан. <https://president.uz/uz/lists/view/3624>

⁶Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги фармони.